

Pokroff

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 65

NUMMER 1

JAN-FEB 2018

3 *Het ritueel van de Slava*

– v. *Dimitrije Kalezić*

Servisch-orthodoxe Slava: de voorgaande priester heft het Slava-brood plechtig op in de richting van de icoon met daarop afgebeeld de te herdenken heilige van die dag.

6 *Podlinniki* – *Peter van den Hoven*

9 *Aarts priester Aleksej Maltsev* –

Paul Baars

12 *Meditatie: Hiëronymus en de dieren* – *Paul Baars*

15 *Orthodoxie en postmoderniteit: vader Zoran Krstić*

– *Iglika Vassileva-van der Heiden*

18 *Kerkvaders II* – *Leo van Leijsen*

22 *Korte Berichten*

23 *Byzantijnse Liturgie XX: Op weg naar Pasen* – *Leo van Leijsen*

In dit eerste nummer van 2018 beginnen we met een beschrijving van het bijzondere ritueel dat Servisch-orthodoxen kennen, de *Slava*. Vóór het tijdperk van kopieermachines en digitale printjes maakte de icoonschilder gebruik van voortekeningen – *podlinniki*. Hoe ging dat dan en wat kon er fout gaan?

Het leven van de Russische aarts priester Maltsev speelde zich in de decennia rond de voorlaatste eeuwwisseling grotendeels af in het Duitse keizerrijk; hij vertaalde de Orthodoxe liturgische teksten in het Duits. Sint-Hiëronymus, de heilige uit Dalmatië die leefde in het Oosten, had volgens de legende een speciale band met een leeuw; die trad zelfs in zijn klooster in, tijdens een leven vol wederwaardigheden. De Servische theoloog Zoran Krstić stelt kritische vragen bij de herleeftde religieuze vormen sinds de val van het communisme 30 jaar geleden. Kerkvaders nemen in het Oosters christendom een belangrijke plaats in; hoe is dat in m.n. de Orthodoxe Kerk? In de rubriek 'Byzantijnse liturgie' kijken we hoe daar liturgisch de weg naar Pasen wordt afgelegd.

Veel leesgenot met deze Pokrof en met de edities die u in 2018 te wachten staan.

Leo van Leijsen

redactiesecretaris Pokrof

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Sint-Hiëronymus en de leeuw (Icoon en foto: G. Hüsstege);

Achterzijde: Graf van Sint-Hiëronymus in de Geboortekerk te Betlehem [Foto's: Wikimeia Commons].

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars (hoofdredacteur a.i.), Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Johan Meijer, Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Iglika Vassileva-van der Heiden, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:

Pokrof, Emmaplein 19^D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €22,50 voor Nederland, voor het buitenland €27,50, giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145 (BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss.
Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Krsna Slava

Feest van de patroonheilige van de familie bij de Serviërs

Een typisch gebruik bij de Orthodoxe Serviërs is de zogenoemde Krsna Slava. Hoe je dit woord moet vertalen, daarop komen we verderop nog terug.

Ontstaan

De *Krsna Slava* is een familiegebruik dat naar het schijnt al teruggaat naar de tijd dat het Servische volk het christelijke geloof ontving, en in die zin is het dus een gedachtenis aan de dag van de Doop. In de loop van de tijd echter is de inhoud verder uitgebouwd en is het de viering geworden van de Orthodoxe identiteit van een familie. Een stukje familieliturgie dus. Men viert op die dag de gedachtenis van de patroonheilige van de familie en men vraagt God om bescherming voor de familie op voorspraak van de familiepatroon.

Diaken (rechts) en priester (met in zijn hand de fles wijn) tijdens een Slava-viering.

De kern van de *Slava* is de viering van de Goddelijke Liturgie, maar ook speelt hierbij het oer-religieuze besef mee, dat men gedragen wordt door God, de Gever van alle goed, van gezondheid, veiligheid, en dat men God daarvoor danken mag, een gevoel van geborgenheid en vertrouwdheid, dat als het ware de vreugde van een paradijselijke relatie van de mens met God oproept. Dit alles is de basis van de viering van de *Slava*, die bij de Serviërs de viering van de Goddelijke Liturgie dus doorzet in een familieviering bij gelegenheid van de gedenkdag van de patroonheilige. De zegening van de gaven van de *Slava* is daarmee een wezenlijk onderdeel van de *Slava*. Die gaven zijn: graan, wijn,

het *Slava*-brood (de *kolač*). Hierover wordt het zegengebied uitgesproken, en dan over de andere feestgaven en de familieleden.

Het ritueel

De *Slava* is dus een kerkelijke viering in de familie als gedachtenis van de eerste voorvader in de familie die het christelijke geloof heeft aangenomen. Men volgde daarbij plaatselijke gebruiken, maar steeds was er die zegening van de gaven. Zoals de *Slava* nu gevierd wordt, dateert ze uit 1862 toen metropoliet Mihajlo Jovanović het ritueel vastlegde. Daarmee werd het kerkelijke karakter van de *Slava* benadrukt: een Servisch-orthodoxe familie is kerk in het klein.

Het ritueel bestaat uit twee delen: de kleine waterwijding (zoals bij alle feestelijke vieringen) én de wijding van het *Slava*-graan met het aansnijden van het *Slava*-brood; dat wordt overgoten met gezegende wijn.

Dit tweede deel wordt gevierd in de kerk, op het einde van de Goddelijke Liturgie, of in het huis van de familie waar het feest wordt voortgezet. Men vindt het ritueel in het *Trebnik*, het dienstboek van de priester, met daarin een kort en kernachtig gebed voor de wijding van het graan, gevolgd door het zegenen van de wijn, het brood en de overige gaven; dan het aan de

onderkant in kruisvorm snijden van het brood, en het overgieten met gezegende wijn, eveneens in kruisvorm. Daarna volgt een gebed om gezondheid en voorspoed voor de familie, waarbij de namen genoemd worden, en voor de overleden verwanten. Ook worden de namen genoemd van de aanwezige gasten, want ook zij nemen deel aan deze feestelijke viering van de *Slava*.

De gaven

De belangrijkste elementen van de *Slava* zijn het graan, en het aansnijden van het *Slava*-brood. Het *Slava*-brood wordt tijdens het zingen van drie hymnes (ter ere van de patroonheiligen) rond gedraaid en van onder in kruisvorm aangesneden. Dan wordt er een beetje wijn over gegoten.

De gaven van de *Slava* – en ook de hele maaltijd die volgt – zijn geheel in overeenstemming met de kerkelijke voorschriften van de kalender: als het dus een vastendag is, zijn de gaven volgens de voorschriften van de vasten. Het gebruik van drank hoort bescheiden te zijn. De sfeer is feestelijk en opgewekt, maar tegelijkertijd is men zich bewust van de religieuze context. Men bidt tot God om zegen en alle goeds, ook voor elkaar op voorspraak van de heilige die men gedenkt.

Als het ritueel in huis gevierd wordt, dan gebeurt dat meestal vóór het middagmaal, aan de tafel in de woonkamer, waar aan de muur een icoon van Christus, een icoon van de patroonheilige van de familie en andere iconen hangen – als het ware de huisiconostase. Ook zijn er de andere liturgische benodigdheden zoals een wierookvat, een brandende kaars, wierook en kooltjes voor het wierookvat, brood en graan met de wijn; daarbij ook de etenswaren voor na het ritueel. Na het ritueel begint het feliciteren – van de gastheer en alle aanwezigen – en komt het feest op gang.

Namen voor het ritueel

De *Slava* is bekend onder verschillende namen, die moeilijk te vertalen zijn: *Slava* (eer), *Sveto*, *Svetac*, *Sveti dan*, *Sveden* (heilige dag), *Sece me 'leb*, *Dizanje slave*, *Svecarstvo*, *Krskikolač* (*Slava*-brood), *Spomen* (gedachtenis).

Tafeltje met de attributen van het *Slava*-ritueel, waaronder de icoon van de heilige, de kaars en het *Slava*-brood (Foto: archief D. M. Kalezić).

De jongste term (*Slava*) is ontstaan in de westelijke gebieden van het patriarchaat van Peć (vanaf 1557).

Het gaat over Christus en het ‘verchristelijken’ en ‘kerk-woorden’....., ‘christus-woorden’ – dus gedoopt zijn. Het verwijst zo naar de band met Christus die door de Doop werkelijkheid wordt. De oudste schriftelijke vermelding van de *Slava* dateert al uit 1018 en is bij Slavische nederzettingen gevonden in Albanees gebied.

De *Slava*-traditie verandert niet, maar is een getuigenis van de identiteit van de familie. Daarom zijn er belangrijke redenen en een sterke motivatie nodig om deze te veranderen.

Wie vieren de Slava?

Naast Serviërs kennen ook Kroaten aan de kust en op de eilanden de *Slava*. Ook onder de Albanees moslims vindt men deze gebruiken, evenals bij de Roemenen. Dit wijst op de vele contacten onderling.

Sedert de huidige liturgische vorm in gebruik is gekomen – dat is dus iets meer dan honderd jaar

Tijdens het ritueel, hier in de openlucht en voorgegaan door een bisschop, wordt het Slava-brood onder gezang rondgedraaid op de rechterhand van de binnenste kring der deelnemers, terwijl de overigen met hun hand de schouder vasthouden van degene die voor hen staat.

geleden –, is de *Slava* de voortzetting van de parochiële, kerkelijke viering in het huis van de familie. De *Slava* is dus niet meer zoals oorspronkelijk alleen een familiefest, maar is het overbrengen van een liturgisch ritueel van de kerk naar het huis.

vader Dimitrije M. Kalezić

Prof. dr. Dimitrije M. Kalezić is aartspriester-stavrofoor en emeritus hoogleraar aan de Orthodoxe Theologische Faculteit te Belgrado.

Dit artikel is een vertaling en bewerking van zijn voor Pokrof in het Servisch geschreven bijdrage ‘Krsna slava’.

Podlinniki ~ 'Originelen'

De voortekeningen van (Drie-eenheids)iconen

Het Russische woord podlinnik betekent zoveel als 'het oorspronkelijke', 'het origineel', en wordt als zodanig gebruikt om de voortekening mee aan te duiden van de aloude iconen.

Hedendaagse voortekening van Rubljov's Drie-eenheidsicoon (Foto: P van den Hoven).

werden de grondlijnen nagetrokken op de oorspronkelijke icoon zelf. Hiervoor werd een verf gebruikt, gemaakt van donkere pigmenten met knoflooksap als bindmiddel. Hierop werd een vel papier gelegd en eventueel werd er over de verf geademd als deze niet goed afdrukte op het papier.

Er bestond een methode om van oude iconen de omtrek en hoofdlijnen over te nemen. Met een fijn eekhoornpenseel

Vervolgens werd deze spiegelbeeldige afdruk op een ander vel papier gelegd en op dezelfde wijze werd er nu een niet spiegelbeeldige afdruk gemaakt.

Schoonmaken

Natuurlijk moest de icoon schoon gemaakt worden maar kennelijk gebeurde dat niet altijd. Dionysios van Fournas van de *Hermeneia tês Zoografikês*, het Verklarend Schilderboek van de Athos, fulmineert tegen hen die de iconen vervuild achterlaten. Hij verwijt hen gebrek aan respect. "Want als ge het niet dadelijk afwast, blijft het vuil erop zitten en gaat er niet meer af en dan zal men u als een goddeloze en een verachter van de heilige beeltenissen beschouwen."

Spiegelbeeldig: fout of correct?

Dat het kon gebeuren dat er per ongeluk een spiegelbeeldige podlinnik gebruikt werd, laat een icoon zien in het iconenmuseum in Kampen. Een icoon van Palmzondag met daarop de 'Intocht in Jeruzalem' die (voor de toeschouwer) van links naar rechts hoort te lopen (de positieve richting) is hier spiegelbeeldig weergegeven; dus de beweging is daar van rechts naar links (zie: <http://ikonenmuseum-kampen.nl/wp-content/uploads/2012/06/004.jpg>). Er zijn echter culturen die van rechts naar links lezen en als men in zo'n geval reclame maakt door middel van louter beeldverhalen moet men hiermee terdege rekening houden. Neem een beeldverhaal dat begint met een plaatje van hoofdpijn, vervolgens een plaatje dat het gebruik van een pil aanbeveelt, waarna een plaatje waarop de hoofdpijn is opgelost. Als men gewend is om dit in een omgekeerde volgorde te lezen, zal hetzelfde stripverhaal het volkomen tegendeel vertellen! Het is dus opletten met podlinniks.

Zo kan men bij podlinniks van de H.Drie-eenheid doorgaans aan de plaats van de Goddelijke Personen afleiden of een podlinnik spiegelbeeldig is of niet. Op de zogeheten nieuwtestamentische Drie-eenheid (zie foto) ziet men de Zoon altijd aan de rechterhand

Nieuwtestamentische Drieuldigheidsicoon, Grieks 18^e eeuw (Foto: Temple Gallery).

van de Vader. In de Brief aan de Efeziërs, op naam van de apostel Paulus lezen we: "Dezelfde sterkte en kracht heeft Hij betoond in Christus, toen Hij Hem opwekte uit de doden en zette aan zijn rechterhand in de hemelen" (Efez. 1: 19-21). Ook in het boek *Handelingen der Apostelen* lezen we dat Stefanus de hemel open ziet en zegt: "Ik zie de hemel open en de Menszoon staande aan Gods rechterhand" (Hand 7: 56), als een vervulling van wat we in Psalm 110 lezen: «De HEER spreekt tot mijn heer: 'Neem plaats aan mijn rechterhand...'» (Ps 110: 1, NBV).

Rubljov's Drieuldigheidsicoon

Op de bekende voorstelling van Rubljov van de Oudtestamentische Drie-eenheid (de drie mannen - engelen -, op bezoek bij Abraham en Sara in Genesis 18, als symbool van God Drie-een, zie voortekening op de foto bij dit artikel) ziet men de Zoon in het midden, slechts herkenbaar aan de kleding. Aan zijn rechterhand zit de Vader. De Orthodoxe Kerk geeft er de voorkeur aan op deze icoon geen verdere naamopchriften te zetten en ook

Vaderschapsicoon,
Nieuwtestamentische
Drieuldigheidsicoon
(School van
Novgorod, eind 14^e
eeuw, Tretyakov
Gallery).

ontbreekt de kruisnimbus (het aureool dat op iconen vaak Christus' hoofd omringt met daarin een kruis en de drie Griekse letters **o ō n**, 'de Zijnde', weergave van de God-naam JHWH).

De 'verboden' Vaderschapsicoon

Een andere Oudtestamentische voorstelling is gebaseerd op het visioen van Daniël (Dan 7), waarbij de Eeuwige Vader wordt voorgesteld als een Oude van Dagen, dus met een lange grijze baard (zie foto). De term 'Mensenzoon' is overigens ook ontleend aan dit Bijbelboek (Dan 7: 13). Het zou een heikel punt blijven en in 1667 werd deze wijze van voorstellen dan ook afgekeurd. Het visioen

van Daniël, dat vol dynamiek zit, verwerken tot een statisch beeld doet zelden of nooit recht aan de beschrijving.

De meeste bewondering gaat dan ook uit naar de verstilde dynamiek van de 'intra-trinitaire perichorese' (de binnen de Drie-eenheid zelf, tussen de goddelijke personen van Vader, Zoon en Geest bestaande 'communicatie' of 'communio', voorgesteld als een soort rondedans of ommevang) die bij het zien van Rubljov's voorstelling tot ons komt.

Peter van den Hoven

Peter van den Hoven is etsers en iconschilder.

Vader Aleksej Maltsev

Wetenschapper, vertaler, zielzorger, publicist en organisator

Een belangrijk persoon in de geschiedenis van de Orthodoxe Kerk in Duitsland is aartspriester Aleksėj Pétrovitsj Máltsev (1854-1915). Hij wordt wel ‘de vader van de Orthodoxie in Duitsland’ genoemd en hij heeft ook voor Nederland betekenis gehad.

Aleksej Máltsev (Duits: Alexios von Maltzew) werd in 1854 geboren in het Russische gouvernement Jaroslavl. Zijn vader en grootvader waren priesters. Het was in die tijd gebruikelijk dat hij in hun voetsporen zou treden. Hij ging dus studeren aan de plaatselijke geestelijke school (soort kleinseminarie) en daarna aan de Geestelijke Academie in Sint-Petersburg. Studeren lag hem goed. In 1878 verwerfde hij de graad van magister in de theologie. In 1882 werd hij priester gewijd. Hij ging onderwijs geven in filosofie, psychologie en pedagogie aan de Geestelijke Academie en aan een aantal gymnasia voor meisjes in Sint-Petersburg. Hij schreef in die tijd het boek ‘Grondslagen van de pedagogie’ en was medeauteur van het boek ‘Vragen aan de moeder over het kind’, boeken die beide in 1885 verschenen. Hij was actief in een hulporganisatie voor arme studenten. Maltsev is een voorbeeld van de opleving die de Russisch-orthodoxe Kerk tussen 1870 en 1918 beleefde. Men kroop uit de passiviteit en afhankelijkheid waarin men sinds de hervormingen van Peter de Grote in 1720 terecht gekomen was. De communistische Oktober-revolutie van 1917 zou aan die opleving een gewelddadig einde maken.

Benoeming in Berlijn

In de 19^e eeuw vielen alle Russisch-orthodoxe parochies in het buitenland onder het bisdom Sint-Petersburg. Metropolit Isidor (Nikolskij) van Sint-Petersburg benoemde Maltsev in 1886 tot rector van de kerk van de heilige vorst Vladimir, de Russische ambassadekerk in Berlijn. Maltsev had een missionaire instelling. Hij wilde het Orthodoxe geloof in Duitsland uitdragen en aansluiting zoeken bij de belangstelling die er al was voor Russische cultuur en voor Russische

schrijvers als Dostojevski, Tolstoj en Tsjechov. Er waren in die tijd al parochies in o.a. Berlijn, Dresden en Potsdam. Daar kwamen niet alleen Russen, maar ook Serviërs, Roemenen, Bulgaren, Grieken en Duitsers. Velen van hen kenden het Kerkslavisch niet of nauwelijks. Al vanaf het begin maakte vader Aleksej daarom in de liturgie ook gebruik van de Duitse taal. Het aantal parochianen steeg daardoor.

Vertaalwerk

Vader Aleksej is vooral bekend door zijn vertaalwerk dat hij samen met een bekeerling met een Joods-Duitse achtergrond, W.A.Goeken, tot stand bracht. Hij wilde met zijn vertaling “het buitenland kennis laten maken ... met de verheven ideeën, de schoonheid van uitdrukking en de diepe symboliek van de Orthodoxe Oosterse Kerk”, en “de unieke majesteit en poëtische schoonheid die in de Griekse en Slavische bronteksten naar voren komen, ... ook in de vertaling tot uitdrukking brengen”. Tussen 1890 en 1904 heeft hij alle belangrijke liturgische boeken ver-

Interieur van de tsaristische Russische ambassade te Berlijn.

taald in maar liefst 14 banden met in totaal 13.000 bladzijden. De Duitse vertaling gaf hij meestal parallel aan de Kerkoslavische tekst weer. Zo'n vertaling en met name het gebruik ervan in de liturgie was (en is) in de Russisch-orthodoxe Kerk niet vanzelfsprekend. De Kerkoslavische gebeden, zelf ook weer een vertaling uit het Grieks, zag men als een wezenlijk "godelijk geïnspireerd" element van de liturgie, dat je niet door een vertaling mocht vervangen.

Maar wanneer je in het buitenland mensen wilt interesseren voor de Orthodoxe Kerk, en dat wilde Maltsev, dan kun je niet om vertalen heen. Hij probeerde het probleem te ondervangen door zo letterlijk mogelijk te vertalen en zelfs de woordvolgorde van de Kerkoslavische en Griekse bron teksten zo veel mogelijk aan te houden. Vertalen was voor hem een voortgaand proces. Hij heeft diverse verbeteringen aangebracht en zo de reacties op zijn vertaling proberen te verwerken. "Sprich den Segen Gebieter" in de uitgave van 1890 wordt zo bijvoorbeeld in de uitgave van 1911 "Segne Gebieter".

Broederschap

In 1890 stichtte hij in Berlijn de broederschap van de heilige apostelgelyke vorst Vladimir. Dat genootschap telde vrij snel 400 leden en had een aantal beschermvrouwen en -heren van naam: o.a. grootvorstin Elisavjéta Fjódorovna, bisschop Feofan de Kluizenaar en aartspriester Ioann van Kronstadt.

Men was op vele gebieden actief. Men steunde Russische staatsburgers die in Duitsland verbleven en hulp nodig hadden. Men zette een drukkerij, een kaarsenfabriek, een bibliotheek, een museum en twee parochiescholen op, in Berlijn

en Potsdam. Vader Aleksej gaf daar onderricht, o.a. aan zijn dochters Natalja (1881), Jekaterina (1883) en Anna (1885).

In 1893 begon men bij Tegel bij Berlijn een kerkhof te bouwen met een kapel gewijd aan de heilige Constantijn en Helena. Hier zouden Orthodoxe gelovigen uit allerlei landen hun laatste rustplaats krijgen. Tot slot opende men nog enige nieuwe kapellen in enkele kuuroorden, waar de Russische elite graag verbleef. Voor al deze initiatieven moest men natuurlijk eerst fondsen werven.

Bij al deze activiteiten was vader Aleksej wel op één of andere manier betrokken. Zijn dadendrang leidde tot een onderzoek van de politie, die hem van "proselitisme" beschuldigde. Maar dat liep met een sisser af. Hij had de wettelijke verboden nergens overtreden. Het bleef bij een waarschuwing. Wanneer hij niet rustiger aan zou doen, zou men zich beklagen bij de tsaar.

Publiciteit en polemiek

Vader Aleksej was ook actief als kerkhistoricus en liturgiewetenschapper. Hij verdiepte zich in de geschiedenis van de Russische diaspora en in de geschiedenis van diverse oude liturgieën, niet alleen van de Orthodoxe traditie, maar ook van de Koptische, Armeense, Syrische en Latijnse traditie. Verder mengde hij zich in de discussies die er ook toen al waren, over samenwerking en hereniging van de kerken. De Oriëntaalse Kerken stonden volgens hem het dichtst bij de Orthodoxe Kerk. Hij ziet ook mogelijkheden voor hereniging met de Rooms-katholieke Kerk. Hij stelde wel dat dit na het Eerste Vaticaans Concilie niet makkelijker was geworden door het nieuwe dogma van de onfeilbaarheid van de paus.

Over de Protestantse Kerken, die naar Orthodoxe opvatting geen apostolische successie kennen, was hij veel kritischer. Hij publiceerde hierover boeken en artikelen in Duitsland en in Rusland, o.a. in het tijdschrift 'Tserkovnaja Pravda/Die Kirchliche Wahrheit', het eerste Orthodoxe tijdschrift dat vanaf 1893 in Duitsland verscheen. Hij kreeg voor zijn werk diverse onderscheidingen in Rusland en in andere Orthodoxe landen. In 1907 wil de Heilige Synode hem zelfs benoemen tot bisschop van de Aleoeten (in feite Noord-Amerika) als opvolger van Tichon (Bellavin), de latere patriarch van Moskou. Omdat hij inmiddels weduwnaar geworden was, hoefde hij (bij wijze van uitzondering) niet eerst tot monnik gewijd te worden. Maar hij wilde niet. Hij bleef in zijn geliefde Berlijn.

Hij probeerde een positief beeld te scheppen van Rusland en de Russisch-orthodoxe Kerk als tegenwicht tegen de kritiek die er in het Duitsland van zijn tijd leefde. Maar daar slaagde hij niet zo goed in. Hij zag zowel de Russische Kerk als de Russische staat als een door God gegeven ordening. Dat liet geen ruimte voor kritiek, zelfs niet op de praktische uitvoering van de hoge idealen. Dat was niet overtuigend in een tijd waarin Rusland door hongersnoden, verloren oorlogen en bestuurlijke chaos werd geteisterd. Ook zijn zoon Vladimir overtuigde hij niet. Die koos voor het revolutionaire kamp. Dat moet hem verdriet gedaan hebben.

Ongelukkig einde

In 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. Alle Russische staatsburgers, inclusief de hele geestelijkheid en het ambassadepersoneel, moesten

het land verlaten. Ook vader Aleksej keerde, met enkele van zijn kinderen, naar Rusland terug. Hij moest al zijn boeken en veel van zijn bezittingen in Duitsland achterlaten. Veel van zijn initiatieven gingen

Graf van aarts-priester Aleksej Maltsev.

weer verloren. Hij probeerde het tijdschrift 'Die Kirchliche Wahrheit' nog wel vanuit Rusland voort te zetten. Zijn gezondheid verslechterde door de diabetes waaraan hij al langer leed. Op 29 april 1915 stierf hij. Hij werd in Sint-Petersburg begraven op het Nikolaas-kerkhof bij de Aleksander Nevskij-Lavra. Het graf verviel tijdens de Sovjetperiode en werd in 2000 opnieuw ingericht.

Belang voor Nederland

De vertalingen van Maltsev zijn ook voor de Orthodoxe Kerk in Nederland van belang geweest. Vader Adriaan (1913-2002) van het klooster van Johannes de Doper in Den Haag kende aanvankelijk nog geen Kerkslavisch en eveneens weinig Byzantijns Grieks, de oorspronkelijke taal van de meeste Orthodoxe liturgie. Ook de andere liturgische vertaalster, matoesjka Haveman, de vrouw van vader Jan Haveman, die lange tijd priester was in Groningen, kende deze talen niet. Ze konden daardoor niet zonder de Duitse vertalingen van vader Maltsev. Dat verklaart mogelijk een aantal germanismen in de vertalingen van vader Adriaan, bijvoorbeeld "in de hemel alzo ook op aarde" of "Christus is opgestraald".

Deze mensen hebben niettemin pionierswerk verricht, met alle beperkingen die er achteraf aan blijken te zitten. Voorbeeld van zo'n beperking betreft de Psalmen: deze zijn eerst vanuit het oorspronkelijke Hebreeuws naar het Grieks vertaald, vervolgens naar het Kerkslavisch, dan naar het Duits en uiteindelijk naar het Nederlands. Dat geeft telkens een nieuwe betekenisverschuiving. Op een gegeven moment raak je daardoor de weg kwijt. Je moet de Hebreeuwse en Griekse bronteksten bij je Nederlandse vertaling betrekken.

Er was in Nederland toentertijd nog geen Orthodoxe traditie met kennis van de achtergronden van de Orthodoxe gebeden. Men was autodidact. Als bekeerlingen vertrok men vanuit een antikatoliek of anti-protestants uitgangspunt. De vertaling moest dus vooral 'anders' worden. Prof. Cornelis Bouman, liturgist aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen en katholiek diaken van de Byzantijnse ritus, was naar de verhoudingen van toen veel beter toegerust. Maar Bouman was niet Orthodox en samenwerking tussen katholieken en Orthodoxen in dezen was in die tijd nog geen optie. Het werk van de Orthodoxe pioniers is later gelukkig door anderen voortgezet en zal hopelijk nog een verder vervolg krijgen.

Paul Baars

De heilige Hiëronymus, Enkele gedachten bij

Icoon van Sint-Hiëronymus, Bijbelvertaler: gesymboliseerd door pen en inktpot en door de aanhef van de Johannesproloog in het Latijn; rechts de legendarische leeuw. (Icoon en foto: G. Hüsstege).

de leeuw en de ezel

een schone legende

Mijn leven kan ik mij niet voorstellen zonder tweedehands boekhandels. Daar kocht ik enige tijd geleden voor €6 een boekje van Helen Waddell, 'Beasts and Saints'. Zijn eerste druk beleefde dit boek in 1934.

Helen Waddell was in 1889 geboren in Tokio, als jongste dochter van het gezin van een presbyteriaanse dominee en missionaris. Ze werd later een van de eerste Engelse vrouwen met een academische carrière in Belfast, Oxford en Londen. Ze scheef toneelstukken en kende diverse talen, waaronder Chinees. Maar het meest interesseerde haar de antieke en middeleeuwse Latijnse taal en literatuur. Ze stierf in 1965.

Wat Helen Waddell in de Latijnse bronnen vond aan verhalen over dieren en heiligen, verzamelde ze in bovengenoemd boek. Ik vond daar een prachtig verhaal over de heilige Hiëronymus en een leeuw. Men beeldt Hiëronymus in de westerse christelijke kunst daarom vaak af met een leeuw. Hij werd geboren rond 347 in Dalmatië en is gestorven in een klooster bij Bethlehem in 420. Hij geldt als een van de vier belangrijkste 'westerse' kerkvaders. Hij is vooral bekend om de Vulgaat, zijn gezaghebbende Bijbelvertaling uit het Hebreeuws en Grieks naar een voor zijn tijd toegankelijk soort Latijn.

De heilige Serafim van Saróv verstond zich goed met wolven en beren, met wie hij samenleefde in de afgelegen bossen rond zijn kluis. Zo'n goede relatie tussen heiligen en dieren is een universeel thema; het bestaat niet alleen in de christelijke traditie. De Arabische literatuur kent het verhaal van Laila (nacht) en Madzjnoen (gek van liefde). Madzjnoen kan hij zijn geliefde Laila maar niet bereiken. Hij trekt zich ontredderd terug uit de beschaafde wereld die hem niet begrijpt. Hij gaat de wildernis in, maar hij is daar toch niet totaal alleen. Hij sluit vrede met de dieren en de dieren rondom hem sluiten ook vrede met elkaar. Zo begint in die totale ontreddering toch het paradijs, dat door vreedzame relaties tussen de mensen, tussen de dieren en tussen mens en dier onderling gekenmerkt wordt. Madzjnoen krijgt in de woestijn inspiratie en zingt er zijn mooiste liederen.

De heilige Hiëronymus liep eens zijn klooster uit om een gast te ontvangen. Hij werd benaderd door een leeuw die mank liep. De leeuw kon niet spreken, maar toonde de heilige wel zijn gewonde poot. Hiëronymus bracht hem naar het klooster. Zijn medebroeders verzorgden hem. Toen de leeuw genezen was, wilde hij niet meer weg uit het klooster – hij kreeg 'roeping', zou je kunnen zeggen – en leefde er als een tam huisdier. Hiëronymus overlegde met zijn medebroeders: 'Hoe kunnen we onze leeuw een taak geven die nuttig is voor ons en die aansluit bij zijn mogelijkheden? Want ik weet zeker dat God ons deze leeuw als een geschenk gezonden heeft.' Men stelde de leeuw daarom aan als herder en bewaker van de ezel van het klooster, die hout uit het bos naar het klooster bracht.

Dat ging lang goed. Maar op een gegeven moment werd de leeuw slordig. Hij viel in slaap en vergat zijn ezel. Er kwam een karavaan met kooplieden langs. Ze zagen een verdwaalde ezel staan en namen hem mee. Toen de leeuw weer wakker was, kon hij zijn ezel nergens meer vinden. Hij begon overal te zoeken en keerde na een dag vol schaamte en verdriet terug naar het klooster. De broeders waren boos, omdat ze dachten dat hij de ezel had opgegeten. Ze wilden hem straffen. Maar omdat ze het lijk van de ezel nergens konden vinden, gaf de heilige hen de opdracht hem niet te straffen. De leeuw mocht in het klooster blijven, moest voedsel krijgen, maar moest wel de taak van de ezel overnemen en voortaan als boetedoening de vrachtjes naar het klooster zelf sjouwen. Dat deed de leeuw heel plichtsgetrouw.

Op een dag, jaren later, was de leeuw echter niet meer te houden. Hij ging er vandoor. Dat moest wel een ingeving van de Heilige Geest zijn geweest. Want aangekomen op een hoge heuvel zag hij een karavaan met kooplieden aankomen. En tot zijn onuitsprekelijk vreugde zag hij daarin de ezel die hij was kwijtgeraakt, voorop lopen. Hij rende erop af, joeg de kooplieden weg, rukte de ezel los uit de karavaan en bracht hem terug naar het klooster. De broeders waren zeer verbaasd en verheugd. Ze begrepen nu dat de leeuw de ezel niet had vermoord. Maar ze gingen er nog wel van uit dat de kooplieden de ezel gestolen hadden en wilden de kamelen en hun kostbare lading daarom in beslag nemen voor het klooster. Aldus geschiedde. Maar Hiëronymus wist wel beter. Hij droeg hun op om alles terug te geven aan de geschrokken kooplieden. De broeders hadden spijt van de verregaande verdachtmakingen, die ze eerst tegen de leeuw en vervolgens tegen de kooplieden geuit hadden. Maar de heilige vergaf hen hun fouten. De oude taakverdeling werd hervat en de leeuw en de ezel leefden nog lang en gelukkig in het klooster.

Toen de heilige Hiëronymus gestorven was, was de leeuw ontroostbaar. Hij bleef zijn leermeester trouw en verbleef voortdurend bij zijn graf, terwijl hij nog maar weinig at en dronk. De broeders kregen hem daar niet meer weg. Tenslotte stierf ook de leeuw en werd naast de heilige begraven. En hun verhaal wordt tot vandaag verteld.

De leeuw kreeg een dienende taak. Maar Hiëronymus gaf hem een veel hogere status. Hij maakte hem tot een huisgenoot en tot voorbeeld voor zijn medebroeders. De leeuw leerde hun wat trouw is en dat ze niet moeten oordelen over zaken waarvan ze de ware toedracht niet kennen. Ze moeten geen wraak nemen. De leeuw was een geschenk van God en stond zelfs open voor de ingevingen van de Heilige Geest. Hiëronymus behandelde hem als een van zijn medebroeders en gaf hem als een wijs geestelijk vader een taak die niet alleen nuttig was, maar ook aansloot bij zijn beperkte mogelijkheden.

Zelf heb ik het niet verder gebracht dan tot een wisselende relatie met de twee katten van mijn bovenbuurvrouw. Ze komen wel graag mijn woning binnen, maar gaan niet altijd weg wanneer ik genoeg van ze heb. Maar ik ben dan ook geen heilige en leef niet in het paradijs. De twee katten hebben trouwens wel vrede met elkaar en zijn dus verder dan ik.

De Orthodoxe Kerk en de postmoderne tijd

Ontmoeting met het theologisch werk van Servisch
aartspriester Zoran Krstić

In Servië, waar bijna 85% van de bevolking zich volgens de laatste volkstelling in 2011 als oosters-orthodox identificeert, zegt aartspriester Zoran Krstić het niet eens te zijn met de idee dat Servië zijn automatisch betekent dat je dan oosters-orthodox bent – in sommige kringen het gangbare gedachtegoed.

Vader Zoran Krstić (*1962) studeerde af aan de Theologische Faculteit van de Aristoteles Universiteit van Thessaloniki (Griekenland). In 2001 behaalde hij daar ook zijn doctoraat met een proefschrift over de verhoudingen tussen de Kerk en de maatschappij in hedendaags Servië. Hij doceert tegenwoordig canonic recht en christelijke sociologie aan de Faculteit der Orthodoxe Theologie aan de Universiteit van Belgrado. In 'Niet elke Serviër is orthodox', een artikel gepubliceerd in de Servische krant *Politika* van 25 september 2010, een jaar voor genoemde volkstelling, wijst hij erop dat niet alle Serviërs oosters-orthodox christen zijn of zijn geweest:

“De absolute gelijkstelling van geloof en natie is een overblijfsel van de Turkse [i.e. Ottomaanse - I.V.] heerschappij. De wederopstanding van onze Heer Jezus Christus duidt het begin van het bestaan van de Kerk aan als een nieuwe mensheid, een nieuwe natie, een nieuw Israel. Christus heeft ons

| Vader Zoran Krstić

verlost, ons allen, uit elk ras, iedere taal, volk en stam. Dat betekent dat de Kerk in essentie een katholiek, universeel en supranationaal karakter heeft. De Kerk verdeelt mensen niet op basis van natie, ras, leeftijd, geslacht of klasse. Dit kenmerk van de Kerk betekent niet dat de verschillen tussen naties en mensen weggeveegd of vervaagd worden. Integendeel, elk mens wordt geroe-

| Prof. Georgios Mantzarides

pen om de Kerk binnen te stappen met zijn eigen specifieke gave.”

Krstić benadrukt dat vrijheid van geloofsovertuiging een absoluut vereiste is voor een gezonde religieuze beleving. Omdat wij de Kerk binnenstappen en daar blijven uit vrije wil. Als Serviërs geboren zijn als agnostici of atheïsten – wat bijvoorbeeld het geval was tijdens het communistische regime –, dan kunnen ze elke geloofsovertuiging omarmen waar ze bewust en vrijwillig voor gekozen hebben. Het gegeven dat individuen gedwongen zijn, nu of in het verleden, om in bepaalde situaties een andere religie te accepteren verwijst naar de zonde van diegenen die dat hebben afgedwongen:

“Het is wel belangrijk dat wij de geloofsovertuiging van onze naasten onvoorwaardelijk respecteren, zelfs als we het soms niet met ze mee eens zijn. Naast misstanden betreffende de vrijheid van religie, kent de Kerk ook het misbruik van religie en christendom voor nationalistische of politieke doeleinden. Elke natie kan haar eigen plek binnen de Kerk vinden, maar de Kerk is niet in dienst van welke natie dan ook. Dat soort misstanden waren nadrukkelijk aanwezig in de 19^e en 20^e eeuw tijdens de totstandkoming van de jonge en instabiele Balkan-natiestaten, en waren bedoeld voor de interne integratie van de bevolking, maar ook voor

externe confrontatie [...]” (Ibid.)

Krstić staat bekend voor zijn werken *Orthodoxie en moderniteit: thema's uit de praktische theologie* (Belgrado 2012) en *De kerk in de maatschappij: in verleden en heden* (Belgrado 2014, beide in Servisch). Daarin wordt hij herkend als een moderne stem en een volgeling van de Griekse theologische denker Georgios Mantzarides. Krstić onderbouwt zijn visie van de moderniteit als een bijzondere uitdaging voor de religie, die de betekenis en de relevantie van het geloof en van de sociale rol van de Kerk op de proef stelt.

Krstić stelt vast dat indien er eventuele moeilijkheden zijn in de verhouding van de Orthodoxie ten opzichte van de moderniteit, dat dan vooral te maken heeft met een moeilijker acceptatie van de latere fasen van de moderniteit, maar niet met de moderniteit zelf. Een van de voornaamste en belangrijke kenmerken van de moderniteit is volgens hem het vermogen om te reflecteren.

De Servische aartspriester erkent dat de moderne, maar ook de postmoderne mens, in grote mate religieus en zoekend naar God blijft, en dat hij zich vaak eenzaam in deze zoektocht voelt, o.a. vanwege het wegvallen van de officiële Kerk als een autoriteit.

“Alles wat wij vandaag de dag zien als chaos en oproer, is in essentie een zoektocht naar betekenis. De moderne mens, onze maat-

schappij en de hele wereld, net als in alle tijdperken, zijn op zoek naar zingeving, maar nu doen ze dat anders dan vroeger. De ruimte waarin deze zoektocht plaatsvindt, is nu globaal. Moderniteit is globaal geworden, en alle mensen uit alle windstreken en rassen vragen zich af: Hoe kunnen wij leven, en hoe kunnen we de zin van het leven vinden in een wereld waarin alles wat heilig is bedreigd wordt? In een wereld zoals deze blijft Christus de Weg, de Waarheid en het Leven.” (Krstić, *Orthodoxie en moderniteit*, p. 134)

Krstić benadrukt dat er wat het geloof en de religieuze uitingen in Europa betreft veel verschillen en nuances zijn te ontdekken. De plaats van religie en het proces van secularisatie zijn in de verschillende Europese landen en binnen de verschillende tradities niet dezelfde. En dus kunnen ze ook niet benaderd worden als een geheel, maar iedere traditie en ieder land volgt een eigen weg en heeft eigen ervaringen. Hij is het eens met de desecularisatie-theorie van sommige postmoderne denkers (bv. Peter L. Berger), die claimen dat er een terugkeer van het sacrale en van religie in de wereld van vandaag plaatsvindt. Krstić onderscheidt een periode van desecularisatie in Europa sinds de jaren '70

van de 20^e eeuw, een proces dat volgens Krstić in Oost-Europa direct na de val van de communistische regimes in de jaren '90 begon. Ook is Krstić overtuigd dat “de postmoderne religiositeit eigenlijk religieus individualisme is” (‘De christelijke godgeleerdheid en de postmoderne religiositeit’, *Hristianstvo i kultura* [Bulgaars tijdschrift, I.V.], nr. 2 (99), 2015, blz. 30-31) en dat wij voorzichtig moeten zijn in ons enthousiasme over de terugkeer van religie in de maatschappij. Immers, volgens Krstić hebben de religieuze belevingen en formele betrokkenheid vandaag de dag, zoals bijvoorbeeld aangeduid in officiële cijfers of rapporten, soms weinig te maken met authentiek geloof. Omdat ieder tijdperk samenhangt met een eigen vorm van religiositeit, zijn er volgens Zoran Krstić een paar kenmerken van de postmoderne religieuze uitingen die meer aandacht behoeven. Bijvoorbeeld het feit dat de officiële kerken verweten wordt dat ze de echte betekenis van religie kwijt zijn en dat er een crisis van religieuze ideeën ontstaat. Daarom is het nodig, vindt hij, dat de moderne theologie deze kritiek onder ogen ziet en een betekenisvol en passend antwoord biedt aan de eenzame zoektocht van de moderne mens.

Iglika Vassileva-van der Heiden

| Aartspriester Zoran Krstić zegt het niet eens te zijn met de idee dat Servië zijn automatisch betekent dat je dan oosters-orthodox bent – in sommige kringen het gangbare gedachtegoed (zie extreem voorbeeld op bijgaande foto).

De Kerkvaders II

Hun plaats in de Orthodoxie

In het eerste deel (zie Pokrof 2017-5) van deze driedelige reeks over de Kerkvaders, hebben we de Kerkvaders behandeld zoals die worden opgevat in het westerse christendom en binnen de grotere delen in het Westen uitgewerkte wetenschap der Kerkvaders (patrologie en patristiek). In dit tweede deel zien we hoe de Kerkvaders worden opgevat binnen de Orthodoxe Kerk - meer bepaald de ook wel Oosters-orthodox genoemde Kerk (d.w.z. van de Byzantijnse traditie en het Concilie van Chalcedon in 451 onderschrijvend).

In de Oosterse Orthodoxie zijn de Kerkvaders de erkende vaders en moeders in het Orthodoxe geloof, zij die gerekend worden tot de consensus der Vaders. Hun nagelaten werken - preken, Bijbelcommentaren, brieven, liturgische hymnen *et cetera* - zijn eeuwenlang overgeschreven in handschriften, gelezen in liturgie en kloostercel, bronnen geweest voor synodes en tot inspiratie voor de vele aspecten van het Orthodoxe kerkelijk leven.

Wie vallen onder de Kerkvaders?

Binnen de Orthodoxe opvatting wordt tot op de dag van vandaag de benaming 'Kerkvader' nog steeds gebezigd voor belangrijke orthodoxe gelovigen met een groot gezag binnen de Kerk. Het is een actuele titel. Is in de (westerse) wetenschap de titel 'Kerkvader' beperkt tot een bepaald tijdvak, dat doorgaans voor de Oosters-Orthodoxe Kerkvaders eindigt met Johannes van Damascus (8^e eeuw) als laatste, in de Orthodoxie bestaat er feitelijk geen tijdsbeperking voor het toekennen van de titel 'Kerkvader'. Ook Sint-Gregorius Palamas die stierf in 1359 en de H.

Sint-Gregorius Palamas, een Griekse kerkvader uit de 14^e eeuw. Noord-Griekse icoon 15^e eeuw. (Foto: Wikimedia)

Johannes van Kronstadt (1909) zijn binnen die opvatting Kerkvader.

Voor het verlenen van deze titel is binnen de Orthodoxie niet per se op alle punten een volledig Orthodoxe visie vereist. Zo is Epifanius van Salamis uit 4^e eeuw die de beeltenissen afwees - hij verscheurde ooit in een kerk die hij binnenliep, een op een gordijn geborduurde icoon - binnen de Orthodoxe Kerk met haar iconen wel degelijk een van haar Kerkvaders.

Ook de Latijnse kerkvaders worden vereerd in de Orthodoxe Kerk. Veruit de voornaamste bron voor de theologie binnen de Orthodoxie zijn echter de Griekse en in het Grieks vertaal-

de (pseudo-)auteurs. Belangrijke Latijnse kerkvaders voor de Orthodoxe theologie zijn bijvoorbeeld Tertullianus (Drie-eenheidsleer), Cyprianus van Carthago (3^e eeuw, kerkopvatting in zijn geschrift *'De Eenheid der Kerk'* e.a.), en paus Gregorius de Grote. Tertullianus is overigens voor de Orthodoxen geen Kerkvader, omdat hij later in zijn leven overging naar de als ketters beschouwde geloofsgemeenschap - 'sekte' - der Montanisten.

St Augustinus is binnen de Orthodoxie een geval apart! We zien hem op Byzantijnse fresco's als *o agios Avgoustinos*, maar er is ook anti-augustinisme in de Orthodoxe theologie. Met name in de 20^e en 21^e eeuw is bij voorbeeld iemand als de Grieks-orthodoxe godsdienstfilosoof Christos Yannaras (*1935), die zeer kritisch zo niet afwijzend staat ten opzichte van de westerse theologische traditie, hiervan een representant. Een verdediger van Augustinus daarentegen vinden we in de twintigste-eeuwse Amerikaanse orthodoxe bekeerling, priestermonnik Seraphim Rose.

Van de oude Syriërs geldt Efram de Syriër als een Orthodoxe kerkvader, hoewel hier vooral de Byzantijnse, sterk ascetische werken onder het pseudoniem van Efram binnen de Orthodoxie ruime verbreiding vonden, en de authentieke werken zelf van de hymnedichter Efram er beduidend minder gerecipiëerd werden. Isaak de Syriër uit 8^e eeuw is wederom een geval apart: ondanks dat hij hoorde tot de zowel schismatiek als 'kettters' beschouwde Assyrische Apostolische Kerk van het Oosten (vroeger nestoriaans geheuten), hebben zijn spirituele werken een dermate grote populariteit gekregen binnen de Oosterse Orthodoxie, dat hij als een van haar belangrijkste Kerkvaders wordt beschouwd.

Onder de Kerkvaders, we zagen het al, moeten we ook vrouwen rekenen. Orthodoxe Kerkmoeders zijn b.v. Macrina de Jongere, de twee Melania's, Paula; de woestijnmoeders Matrona, Sara, Synclitica en Theodora; de *hymnografes* Theodosia, Thekla, Kassia e.a. en ook een heilige als Sint-Palaiologina *et cetera*. Op de Byzantijnse hymnografes na die zelf de pen ter hand namen, hebben zij doorgaans niet hoogstpersoonlijk geschreven, maar hebben anderen hun woorden opgeschreven of over hen verhaald.

'Niet-Kerkvaders'

Het toekennen van het kerkvaderschap is afhankelijk van de verschillende 'confessies' die na de christologische twisten van met name de 5e en 6e eeuw waren ontstaan. Een auteur zoals bijvoorbeeld Severus van Antiochië uit de 6e eeuw is een 'ketter' voor de Oosters-orthodoxen, maar voor de Oriëntaals-orthodoxen die net als Severus het Concilie van Chalcedon afwezen, een Kerkvader.

Postuum verketterde auteurs, die de wetenschap wél als Kerkvaders beschouwt, maar de Orthodoxie niet, zijn mensen als Origenes (3e eeuw) en Evagrius van Pontus (4e eeuw), die op synodes in de 6e eeuw veroordeeld werden, maar wier leer toch grote invloed is blijven uitoefenen op de Orthodoxe theologie.

Andere voorbeelden zijn Theodorus van Mopsuestia, Ibas van Edessa en Theodoretus van Cyrillus - allen uit het einde van de 4^e en/of het begin van de 5^e eeuw - die zo'n anderhalve eeuw na hun dood alsnog op het Tweede Concilie van Constantinopel in 553 als ketters veroordeeld werden.

De Russische heilige Johannes van Kronstadt, een 'Vader' van de Orthodoxe Kerk, gestorven begin 20^e eeuw. Icoon 20^e eeuw. (Foto: Wikimedia)

Invloed I: Liturgie

De Orthodoxe Kerkvaders hebben zoals gezegd op vele terreinen van het kerkelijk leven invloed uitgeoefend. Belangrijke terreinen van invloed zijn de liturgie en de dogma's, maar ook de moderne theologie. Dit wil ik hieronder kort aanduiden met drie simpele voorbeelden, te beginnen met de liturgie.

De bekende Orthodoxe kerstgroet luidt «Christus is geboren!», met als antwoord «Verheerlijk Hem!» (Kerkslavisch: Christos roždajetsja! / Slavite Jego!)

Deze groet is rechtstreeks genomen uit de Orthodoxe/Byzantijnse Kerstliturgie, welke liturgie zelf weer teruggaat op de preek van de H. Gregorius van Nazianze, tijdens de eerste keer dat het Kerstfeest, ingevoerd vanuit Rome, in Constantinopel op 25 december 380 werd gevierd (zie kader).

De aanhef van Gregorius' preek, vet gedrukt in het kader, is identiek met het begin van een gezang uit de Byzantijnse ochtenddienst van Kerstmis:

*«Christus wordt geboren, verheerlijkt Hem.
Christus komt uit de hemel, gaat Hem tege-
moet.*

*Christus verschijnt op aarde, verheft u.
Zingt de Heer, gij ganse aarde*

*[en in vreugde, o volken, prijst Hem, want
Hij is verheerlijkt.]»*

**Christus wordt geboren, verheerlijkt Hem.
Christus komt uit de hemel, gaat hem tege-
moet. Christus verschijnt op aarde, verheft u.
'Zingt de Heer, gij ganse aarde'** en, om beide din-
gen in één zin samen te nemen: 'Laat de hemelen zich
verheugen, laat de aarde zich verblijden', vanwege
Hem die 'hemels' en vervolgens 'aards' is: Christus in
het vlees – 'verheugt u met vreze' en vreugde. ... Wie
aanbidt niet Hem die van den beginne is? Wie verheer-
lijkt niet Hem die 'de laatste' is? ...

Eer het kleine Bethlehem dat je naar het paradijs heeft
geleid en aanbid de kribbe waaruit je als redeloze bent
gevoederd door het Woord. Ken als een rund je eige-
naar – Jesaja (1:13) spoort je ertoe aan – en als een
ezel de krib van je meester. Dan zul je hetzij een van
hen zijn die rein zijn, die onderworpen zijn aan de Wet,
die het Woord herkauwen en gereed zijn om te offeren,
hetzij een van hen die onrein zijn, oneetbaar, onge-
schikt om te offeren en van de partij der heidenen.

[Uit: Gregorius van Nazianze, 'Achtendertigste rede: Voor
het Feest van de Theofanie, hier bedoeld het Feest van
Christus' Geboorte. Vertaald door M.F.G. Parmentier in:
Kerstmis en Epifanie. Teksten uit de vroege kerk over de
geboorte van Christus, Kampen 1997, pp 40 e.v.,
met enige aanpassingen]

De dichter van deze hymne, Kosmas van Maiuma (8^e eeuw), heeft een kleine vijf eeuwen later Gregorius' aanhef eenvoudigweg integraal aan de kop van zijn Kerstgezag geplaatst.

Invloed II: Dogma

De invloed van de Kerkvaders betreft ook die van het dogma. Een goed voorbeeld is de Latijnse Kerkvader, Sint-Leo de Grote, paus van Rome met zijn 'Tomus Leonis', een brief van hem uit 449. Deze brief speelde een grote rol bij de formulering van het dogma over Christus op het Concilie van Chalcedon in 451. Bij de christologische strijd van de 4^e en 5^e

De H. Epiphanius van Salamis, orthodoxe kerkvader uit de 4^e eeuw, wees de iconen af, maar kwam er wel op terecht: fresco uit Servisch-orthodoxe klooster van Gračanica in Kosovo. (Foto: Wikimedia)

eeuw, waaraan de Oecumenische Concilies van Nicea (325), Constantinopel (386), Efeze (431) en dus ook Chalcedon (451) ontsproten zijn, hebben belangrijke Kerkvaders een rol gespeeld (bv. Athanasius bij Nicea)

Invloed III: ‘Neo-patristische synthese’

Een derde voorbeeld in de moderne tijd is de invloed van de Kerkvaders op de twintigste-eeuwse Orthodoxe theologie, een invloed die nog altijd doorwerkt. Dit betreft de zogeheten ‘Neo-patristische synthese’. De belangrijkste vertegenwoordiger hiervan was vader George Florovsky (20^e eeuw), geboren in het Odessa van tsaristisch Rusland, thans Oekraïne, en uiteindelijk terecht gekomen in de Orthodoxe diaspora in de VS, alwaar hij ook gestorven is. Florovsky c.s. stond niet zozeer de bewoordingen voor als wel de ‘mind’ van de Kerkvaders, vandaar *neo*-patristisch. Het was en is een theologie die zich verzet tegen de ‘Westerse Gevangenschap’ die vanuit het Westen (protestantse theologische faculteiten, rooms-katholieke theologie) categorieën binnenhaalde die men als vreemd aan de Orthodoxie beschouwde. Men ging terug naar de Kerkvaders als de authentieke bronnen van de Orthodoxie. Ook de theologie van iemand als John Meyendorff (Russisch-Frans-Amerikaans, 20^e eeuw) die de mystieke theologie van de Kerkvader Gregorius Palamas vruchtbaar wilde maken voor de hedendaagse Orthodoxe spiritualiteit (neo-Palamisme), kwam voort uit deze denkrichting. Neo-patristiek en neo-Palamisme hebben grote invloed uitgeoefend op de moderne Orthodoxe theologie, maar ontmoeten ook kritiek vanuit diezelfde Orthodoxie. Het theologische denken gaat door binnen de Orthodoxe Kerk, altijd op enigerlei wijze geïnspireerd door de Vaders der Kerk.

De H. Macrina de Jongere, Orthodoxe kerkmoeder uit Cappadocië, 4^e eeuw. Fresco in Sofia-kathedraal Kiev, 11^e eeuw. (Foto: Wikimedia)

Ja, door de eeuwen heen hebben de Kerkvaders een grote rol gespeeld in het leven en denken van de Orthodoxe Kerk, en wel zozeer dat deze kerk ook wel de ‘Kerk der Vaders’ wordt genoemd. Dat neemt niet weg dat ook voor het katholicisme en het protestantisme tot op heden de Kerkvaders niet onbelangrijk zijn, maar binnen de Oosterse Orthodoxie mogen we dit wellicht als het meest geprononceerd beschouwen, daarbij niet vergetend dat onder die Vaders mannen en vrouwen worden gerekend die tot zeer recentelijk het Orthodoxe geloof geleefd, vertolkt en uitgedragen hebben.

'MET 10 ICONEN NAAR PASEN'

Bezinningsdag, zaterdag 3 maart 2018

De dag wordt geopend met een Eucharistieviering.

Inleidingen door mgr Gerard de Korte, bisschop van Den Bosch, de heer Willem Marie Speelman o.f.s en pastor Jacques Grubben.

De heer Speelman is directeur van het Franciscaans Studiecentrum en docent spiritualiteit op de Tilburg School of Theology; pastoor Grubben uit Boxtel is medeoprichter van het "Huis van de Eenheid" te Riga en afgestudeerd op 'Maria en de Eucharistie'.

Er wordt u een lunch aangeboden.

Locatie: Sint-Janscentrum, Papenhulst 4, 's-Hertogenbosch

Tijdstip: 10.00 - 15.00 uur

Kosten: Vrije bijdrage

Organisatie: Iconenatelier Hüsstege

Aanmelding bij: A. Hüsstege, 040-8423652 of transfiguratie@hotmail.com

Paas-icoon: 'Nederdaling ter helle' als Verrijzenis-'afbeelding' (Icoon en foto: G. Hüsstege).

ZONDAG VOOR DE OOSTERSE KERKEN 2018

Vijfde Zondag van Pasen 29 april

«Blijft in Mij, zoals Ik in u !» Eucharistie in de Oosterse Kerken

De sacramenten nemen ook en vooral in het oosters christendom een belangrijke plaats in. Ze zijn het werk van de H. Geest – de Geest van de Verrezenen – binnen de geloofsgemeenschap en binnen het persoonlijke leven van de gelovige.

'Wij hebben het ware licht gezien, de hemelse Geest ontvangen...!', zingt de Orthodoxe liturgie in een danklied na het ontvangen van de Communie. Zo zijn wij met Christus verbonden. 'Blijft in Mij, zoals Ik in u!', nodigt Hij ons uit in het Evangelie (Joh 15: 4).

Op deze Zondag voor de Oosterse Kerken 2018 richten we de aandacht op de eucharistie (Godelijke Liturgie) zoals die in de Oosterse Kerken gevierd en beleefd wordt. Wat is het oecumenisch belang hiervan? En ook: wat kan het betekenen voor ons eigen geloofsleven?

I.v.m. het thema van deze Zondag voor de Oosterse Kerken 2018 verschijnen er artikelen in ons communicatieblad *Overeen*, worden interviews met en/of bijdragen door enkele oosterse christenen over de eucharistie gepubliceerd en krijgt u preeksuggesties aangeboden voor gebruik in de parochieliturgie van deze zondag.

U kunt dit alles t.z.t. vinden op de website van de Katholieke Vereniging voor Oecumene, die deze zondag organiseert: www.oecumene.nl

Voor meer info: secretariaat@oecumene.nl, 073-7370026.

Byzantijnse liturgie XX:

Met het Triodion op weg naar Pasen

Het Triodion is het liturgieboek van de 10 weken vóór Pasen. Noem het een uitvoerige wandelgids op de weg naar Pasen. De Byzantijnse ‘weg naar Pasen’ is gefaseerd. Deze beslaat drie achtereenvolgende ‘trajecten’ van overigens ongelijke afstand en duur. Overdreven gezegd: er is een weg naar een weg naar een weg. Eerst is er de Voorvasten met haar vier zondagen en drie tussenliggende weken – opmaat naar de Grote Vasten! De Voorvasten is dan al voorafgegaan door ‘Zacheüs-zondag’ (men las er het evangelie over de tollenaar Zacheüs). Deze Zacheüs-zondag is feitelijk het staartje van de voorbije Paascyclus, maar wordt vaak beleefd als reeds behorend tot de weg naar het *komende* Pasen.

Na de Voorvasten is er als tweede traject de Veertigdagentijd (Grieks: *tessarakosti*) ofwel Grote Vasten, met haar zes weken en vijf tussenliggende Vastenzondagen. En daarna komt – ten derde – de Grote en H. Week (‘Goede Week’); deze hoort in de Byzantijnse traditie i.t.t. de westerse tradities (rooms-katholiek en protestant) dus niet tot de Veertigdagentijd. De Byzantijnse of Oosters-orthodoxe Veertigdagentijd begint ook niet op de woensdag voor de Eerste Zondag van de Vasten (de westerse Aswoensdag), maar twee dagen eerder: op maandag. In de westerse traditie is men dan nog volop Carnaval aan het vieren. Carnaval, de Zondag van het Afscheid van Vlees (*carne vale*, ‘vlees, vaarwel!’),

heeft in de Byzantijnse liturgie dan al een weekend eerder plaatsgevonden. De Voorvasten wordt gekenmerkt door een aanzwellend boetekaracter en groeiende

vastendiscipline. Na de tollenaar Zacheüs op de zondag ervoor komen we op de eerste zondag van de Voorvasten, de zogeheten Zondag van de Tollenaar en de Farizeeër, een andere boetvaardige collega van hem tegen (Lk 18: 10-14). Op de tweede zondag van de Voorvasten treffen we de meer uit berekening dan diep-overtuigd boetvaardige Verloren Zoon aan (Lk 15: 11-32), die overigens tot eigen verrassing door zijn vader op een feestmaal wordt vergast. Op de derde zondag van de Voorvasten neemt men het reeds genoemde afscheid van vlees, en op de vierde en laatste zondag afscheid van zuivel (kaas, melk, eieren).

De Veertigdagentijd zelf ademt de sfeer van in- en ommekeer, met een rijkdom waarvoor een rubriek als deze te beknopt is. Met het Triodion op weg naar Pasen, is de Goede Week een traject *a fortiori*. Meer dan ooit op weg naar Pasen neemt het Triodion ons nu aan de hand: vanaf Jezus’ komst naar Jeru-

De parabel van de Verloren Zoon, miniatuur uit een handschrift in het Kerkslavisch. (Foto:Wikimedia)

zalem volgen we Hem nu op de voet op diens gang naar Lijden en Dood. Dit traject loopt via de Opwekking van Lazarus (zaterdag voor Palmzondag), Jezus’ Intocht in Jeruzalem (Palmzondag), het Laatste Avondmaal (Grote en H. Donderdag/ Witte Donderdag), het Kruis (Goede Vrijdag) tot in het Dodenrijk (Paaszaterdag). We zijn dan nog net in het Triodion, de wandelgids op weg naar Pasen, maar het licht van Pasen schemert al door. “Heden roept het Dodenrijk klagend uit: Vernietigd is mijn macht...” En: “De grote profeet Mozes heeft al op deze dag gewezen toen hij schreef: God zegende de zevende dag” (liturgie Paaszaterdag, vgl. Gen 2:3). En mét Mozes zegent, na de ten einde afgelegde weg richting Pasen, de hedendaagse pelgrim van harte deze “gezegende Sabbat” mee.

Leo van Leijssen

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

